

ТЕМПОРАЛЬНИЙ ПАРАМЕТР ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЕКСТРЕНИХ ДІЙ

Плохих В. В. ТЕМПОРАЛЬНИЙ ПАРАМЕТР ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЕКСТРЕНИХ ДІЙ. Темпоральний параметр психологічної готовності до екстрених дій розглядається як найменший час переміни однієї актуальної настанови на іншу з відповідною зміною структури психологічної системи діяльності реагування на появу об'єкту. За результатами експериментального дослідження, в якому досліджувани вирішували спеціальну задачу, що поєднувала звичайну сенсомоторну реакцію та реакцію вибору, були визначені кількісні значення темпорального параметру в чоловічій та жіночій експериментальних підгрупах. Встановлено значну варіативність темпорального параметру готовності до екстрених дій у підгрупах досліджуваних при відсутності статистично значущих відмінностей у його середніх значеннях між чоловіками та жінками.

Ключові слова: темпоральний параметр, екстрена дія, настанова, час реакції, система діяльності, операціональні психічні механізми.

Плохих В. В. ТЕМПОРАЛЬНЫЙ ПАРАМЕТР ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ К ЭКСТРЕННЫМ ДЕЙСТВИЯМ. Темпоральный параметр психологической готовности к экстренным действиям рассматривается как наименьшее время смены одной актуальной установки на другую с соответствующим изменением структуры психологической системы деятельности реагирования на появление объекта. По результатам экспериментального исследования, в котором испытуемыми решалась специальная задача, объединявшая простую сенсомоторную реакцию и реакцию выбора, были определены количественные значения темпорального параметра в мужской и женской экспериментальных подгруппах. Установлена значительная вариативность темпорального параметра готовности к экстренным действиям в подгруппах испытуемых при отсутствии статистически значимых различий в его средних значениях между мужчинами и женщинами.

Ключевые слова: темпоральный параметр, экстренное действие, установка, время реакции, система деятельности, операциональные психические механизмы.

Постановка проблеми. З розвитком техніки та технологій в організації діяльності людини загострюється проблема врахування неочікуваних та доволі інтенсивних змін дійсності. В таких умовах від суб'єкта діяльності вимагаються здібності, якості та уміння швидкої переоцінки ситуації, підготовки та прийняття рішень для екстреного виконання своєчасних та правильних дій.

Фундаментальне значення психічних функцій, що забезпечують високий рівень готовності людини до екстрених дій, вочевидь підтверджується практикою вирішення задач спеціалістами різного профілю в особливих та екстремальних умовах. Особливо гостро проблематика, що розглядається, виступає в оцінках ролі людського фактору як чинника резонансних транспортних подій та катастроф [5; 9]. Нездатність льотчика, авіадиспетчера, водія, машиніста до швидкої оцінки змін обстановки досить часто призводила

до трагічних наслідків. У цьому зв'язку достатньо згадати катастрофу аеробуса А-310-306 у 1994 році поряд з містом Междуреченськом, зіткнення двох літаків Боїнг-747 на злітній смугі аеропорту Лос-Родос у 1977 році, падіння літака Ан-124 у Турині в 1996 році, катастрофу пасажирського пароплава "Адмірал Нахімов" у 1986 році. Наслідком низької готовності до реалізації екстрених дій водіїв та машиністів є численні аварії на автомобільних дорогах, зіткнення пасажирського автомобільного транспорту з локомотивами та електровозами на залізничних переїздах.

Вихідні передумови. У процесі вирішення різноманітних завдань розрізняється інформаційний зміст, цілі, вимоги, програма операцій та дій. Разом з тим, якщо виникає необхідність екстреної зміни структури системи діяльності у зв'язку зі швидкими змінами обстановки в умовах високої невизначеності ситуації, успішність вирішення задач суб'єктом, поза залежністю від специфіки дій, які виконуються, багато у чому залежить від того, як швидко та точно проходить вказана зміна, від ефективності реорганізації актуального змісту психічної діяльності.

В.Д. Шадриковим підкреслюється фундаментальна роль операціональних та функціональних психічних механізмів у формуванні комплексу професійно важливих якостей, в організації психологічної системи діяльності [8]. Ефективність операціональних механізмів як базових компонентів для вирішення певних задач, а також необхідний рівень розвитку та актуалізації психічних функцій, є фундаментальними передумовами плідної реалізації оперативних системних механізмів діяльності, передумовою найбільш повної та всебічної реалізації професійно важливих якостей. До базових функціональних та операціональних психічних механізмів організації взаємодії людини з оточенням слід віднести і механізми, що забезпечують орієнтування в нових умовах, зміну інформаційної основи дій, реорганізацію структури системи діяльності.

Питання організації функціонування тих психологічних механізмів, які відповідають за прийом, осмислення та використання людиною у процесі діяльності інформації про поточну ситуацію, розглядалися у багатьох дослідженнях побудови психічного образу як регулятора дій, в дослідженнях формування структури системи діяльності [2; 4]. Усі ці питання, конкретизовані в аспекті організації екстрених дій людини, значною мірою відносяться до проблематики психологічної готовності.

В аспекті дослідження готовності людини до дій в умовах, що змінюються, представляють значний інтерес роботи, присвячені формуванню та функціонуванню психологічної настанови [3; 5; 6]. Це зумовлено низкою чинників. По-перше, принципово важливою складовою цілісної психологічною настанови є відомості про поточну ситуацію. По-друге, функціонування настанови, яка спрямовує та підтримує процес досягнення мети, є фундаментальним для організації взаємодії людини з оточенням та переважно неусвідомлюваним. По-третє, основним методичним прийомом у дослідженні актуальних настанов є організація швидкої зміни обстановки, внаслідок чого, власне, і проявляються особливості настанови у своїй неадекватності новим

умовам. По-четверте, своєрідність функції забезпечення стійкості процесу діяльності, як найважливішої функції настанови, повинна враховуватися при вирішенні питань готовності та здатності людини до швидкої переоцінки ситуації в аспекті подолання інертності попередньої настанови. По-п'яте, настанова містить інформацію не тільки про теперішнє, але й про минуле та можливе майбутнє процесів, значущих для вирішення поточної задачі. Останнє забезпечує підвищену готовність до дій, своєчасну актуалізацію до-свіду, антиципацію перспективи майбутнього.

Таким чином, своєчасне формування адекватної поточним умовам актуальної настанови та відповідної інформаційної основи виступає як необхідна умова готовності людини до дій. При цьому найменший час, за який відбувається таке формування, може бути вирішальним фактором ефективності та безпомилковості екстрених дій. Виходячи зі сказаного, вказаний мінімальний час слід розглядати як базову характеристику, як темпоральний параметр функцій та процесів, що забезпечують психологічну готовність людини до вирішення задач в динамічних умовах дійсності.

Метою роботи є експериментальне визначення часу реалізації функції зміни психологічної настанови та головних компонентів психологічної системи діяльності як темпорального параметру психологічної готовності суб'єкта до екстрених дій.

Методика дослідження

У дослідженні прийняли участь студенти чоловічої та жіночої статі. У чоловічу підгрупу досліджуваних увійшло 35 осіб, у жіночу – 31 особа.

Методика дослідження розроблялася з розрахунком на реалізацію у процесі реагування суб'єкта на стимул ефектів, представлених законом Хіка, у передбаченні того, що зі збільшенням кількості альтернатив можливих сигналів час реакції збільшується [1; 7]. В експерименті очікувалися прояви процесів антиципації, які спостерігаються у випадках використання випереджального сигналу, що експонується за певний проміжок часу до появи стимулу для реакції. У якості інформаційної основи діяльності у задачі “подвійного вибору” розглядалися дві множини сигналів з однієї та з трьох складових.

У нашому попередньому дослідженні було встановлено, що у випадку невизначеності наступного налагодження на одну з двох різних множин альтернатив можливих сигналів у досліджуваних формується настанова та відповідна інформаційна основа для реакції на стимул з більш великої множини [5]. Для переорієнтації на меншу множину альтернатив сигналів суб'єкту потрібен певний час. З урахуванням цього час для зміни інформаційної основи діяльності, який відокремлював в експериментальній задачі сигнали-показники множини альтернатив можливих стимулів від самого стимулу, визначався в результаті співставлення часу реакції на сигнал з множини з одним варіантом стимуляції у задачі “подвійного вибору” з часом звичайної сенсомоторної реакції. Показником повноцінної зміни інформаційної основи реагування у випадку актуалізації множини, яка містить один варіант стимулів, була рівність часу наступної реакції і часу звичайної сенсомоторної реакції.

Експериментальну задачу було реалізовано у вигляді комп'ютерної програми. У задачі досліджуваний повинен був якомога швидше реагувати на появу стимулу на екрані монітору. Стимулом був зафарбований квадрат. У випадку звичайної сенсомоторної реакції квадрат з'являвся в центральній частині екрану. У задачі реакції вибору квадрат з'являвся в одному з трьох можливих місць (множина з трьох варіантів): у центрі екрану, справа від центру екрану, зліва від центру екрану. Від досліджуваного вимагалось при появі стимулу на екрані якомога швидше натиснути відповідну клавішу клавіатури. Для звичайної сенсомоторної реакції використовувалася клавіша «↓». Для реакції вибору з трьох альтернатив функціональними клавішами були: для реакції вибору лівого квадрату – клавіша «←»; для реакції вибору центрального квадрату – клавіша «↓»; для реакції вибору правого квадрату – клавіша «→».

У задачі “подвійного вибору” за деякий час до появи стимулу (квадрату) на екрані монітору вказувалася множина актуально значущих варіантів можливих стимулів. Показ множини з одного чи з трьох варіантів стимулів здійснювалося шляхом відображення на екрані над місцями можливої появи стимулів малих зафарбованих кіл. У цій задачі досліджуваний повинен був, орієнтуючись на відмічені колами місця можливої появи стимулу, після появи стимулу на екрані якомога швидше натискати відповідну клавішу клавіатури. У двох експериментальних серіях задавалося по три можливих інтервали часу між появою покажчиків на множину альтернатив сигналів і появою стимулу для реакції (час орієнтування). В цих серіях конкретне значення часу орієнтування для наступної спроби встановлювалося за допомогою датчика випадкових чисел. В одній з експериментальних серій вказаний інтервал часу від спроби до спроби змінювався автоматично. Показником для зміни часу орієнтування було певне співвідношення часу здійсненої реакції на стимул з одноелементної множини варіантів та медіани часу звичайної сенсомоторної реакції. У випадку перевищення першого параметру над другим час орієнтування зменшувався на 0,05 с. При зворотному співвідношенні час орієнтування збільшувався на 0,05 с.

У серії з автоматичною зміною часу орієнтування кінцеве середнє значення цього параметру залежить від співвідношення частот його збільшення та зменшення перед наступною спробою. Внаслідок цього за критерій для автоматичної зміни часу орієнтування було обрано саме медіану часу звичайної сенсомоторної реакції конкретного досліджуваного.

В межах серії для наступної спроби актуальна множина варіантів стимуляції та місце появи стимулу для реакції встановлювалися за допомогою датчика випадкових чисел. В експерименті досліджувані виконували тренувальні та залікові спроби. У серії 1 досліджувані реалізовували звичайну сенсомоторну реакцію (5–7 тренувальних та 25 залікових спроб). У серії 2 виконувалася реакція вибору із множини варіантів стимуляції, що дорівнювала трьом альтернативам (5–7 тренувальних та 25 залікових спроб). У серіях 3 та 4 досліджувані вирішували задачу “подвійного вибору” (7–10 тренувальних та 65 залікових спроб у серії). У серії 3 варіанти часу орієнтування були: 0,05 с; 0,15 с; 0,25 с. У серії 4 час орієнтування дорівнював: 0,10 с; 0,20 с; 0,30 с.

Таким чином у серіях 3 та 4 час орієнтування змінювався від 0,05 с. до 0,30 с. з “кроком” у 0,05 с. У серії 5 час орієнтування змінювався автоматично від початкового значення, яке дорівнювало 0,20 с. (7–10 тренувальних та 45 залікових спроб).

Після кожної спроби дані про умови та результати дій фіксувалися у масиві даних. За фактом завершення серії спроб масив даних програмно оброблявся та заносився у відповідний файл результатів досліджуваного.

Для статистичної обробки даних використовувався t- критерій Ст'юєнта, кореляційний аналіз.

Результати. Розраховувалися середні значення, медіани та стандартні відхилення часу реакції у підгрупах досліджуваних у серіях експерименту (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

Показники ефективності звичайної сенсомоторної реакції (серія 1) та реакції вибору (серія 2) у чоловічій та жіночій підгрупах досліджуваних

Підгрупа	Часові показники ефективності (с)				
	Звичайна реакція			Реакція вибору	
	Медіана	середнє значення	S	середнє значення	S
чоловіча	0,210	0,212	0,023	0,323	0,038
жіноча	0,225	0,225	0,020	0,348	0,037

Примітка. S – стандартне відхилення.

Порівняння часу звичайної сенсомоторної реакції (серія 1) з часом реакції вибору з трьох альтернатив сигналів (серія 2) у підгрупах досліджуваних підтвердило реалізацію закону Хіка в експерименті (див. табл. 1). Час звичайної сенсомоторної реакції суттєво менше порівняно з часом реакції вибору і у чоловіків ($t=14,784$; $p<0,001$), і у жінок ($t=16,283$; $p<0,001$).

За t- критерієм порівнювався час реакції у чоловічій та жіночій підгрупах. Було встановлено, що у чоловіків середній час реакції суттєво менший, порівняно з жінками, і у випадку звичайної сенсомоторної реакції в серії 1 ($t=2,456$; $p=0,017$), і у випадку реакції вибору в серії 2 ($t=2,705$; $p=0,009$). У серіях 3 та 4 середній час реакції на всі варіанти стимуляції і при всіх значеннях часу орієнтування між підгрупами не відрізняється.

У підгрупах досліджуваних порівнювався час звичайної сенсомоторної реакції з часом реакції на стимул з множини з одним можливим варіантом сигналів у випадках крайніх значень тривалості орієнтування в серіях 3 та 4. Було встановлено суттєві відмінності між значеннями вказаних параметрів для чоловічої та жіночої підгруп і у випадку попередньої експозиції орієнтира впродовж 0,05 с. ($t=14,976$ та $t=12,313$; $p<0,001$), і у випадку такої експозиції впродовж 0,30 с. ($t=6,698$ и $t=5,093$; $p<0,001$). Останній результат свідчить про прояв процесів антиципації.

Методом найменших квадратів визначалася залежність часу реакції на стимул з множини з одним варіантом стимуляції від часу орієнтування на актуальну множину альтернатив сигналів. Було встановлено наступні залежності для підгруп досліджуваних:

$$\text{чоловіча} - Y=0,372-0,759 \cdot X; \text{ жіноча} - Y=0,382-0,748 \cdot X,$$

де Y – час реакції, X – час орієнтування на актуальну множину альтернатив сигналів.

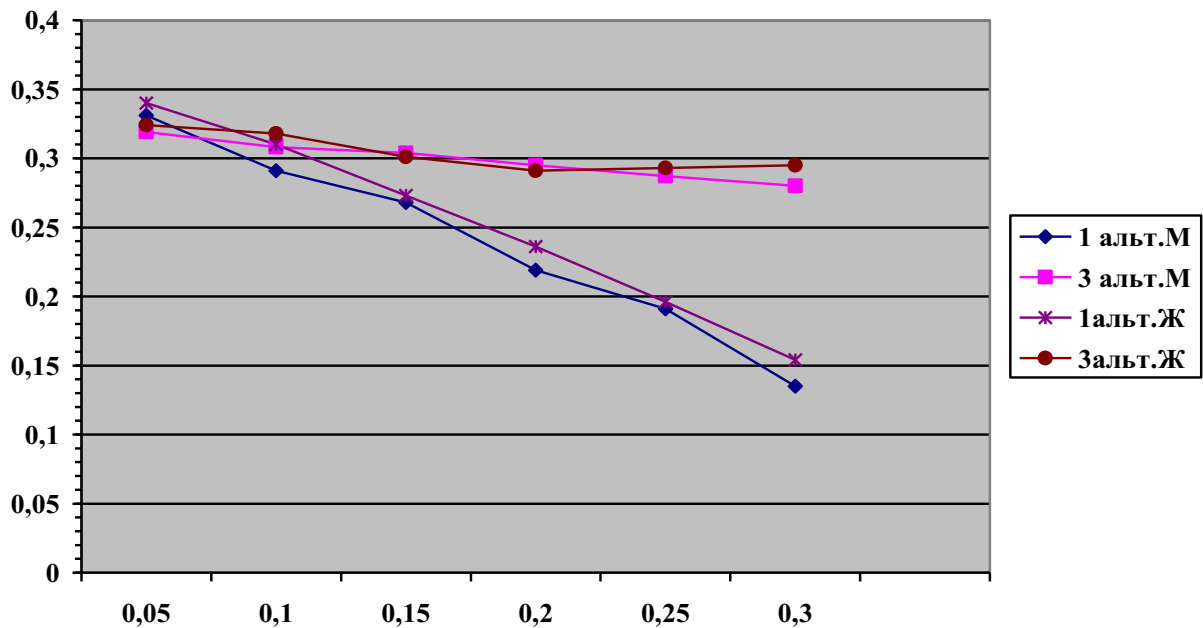

Рис. 1. Зміни часу (с) реакції на стимул з множини з одним варіантом стимуляції (чоловіча підгрупа – 1 альт.М; жіноча підгрупа – 1 альт.Ж) та часу (с) реакції на стимул з множини з трьома варіантами стимуляції (чоловіча підгрупа – 3 альт.М; жіноча підгрупа – 3 альт.Ж) в залежності від часу орієнтування на актуальні варіанти стимуляції (с).

Визначався час орієнтування і час реакції досліджуваних у підгрупах у серії 5 окремо на стимули з множин з одним та з трьома варіантами стимуляції (табл. 2).

Таблиця 2

Час реакції на стимули з множин з одним та з трьома варіантами сигналів, а також час орієнтування в чоловічій та жіночій підгрупах досліджуваних (серія 5)

Статистичний параметр	Час орієнтування, с		Час реакції, с (одна альтернатива)		Час реакції, с (три альтернативи)	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Середнє	0,184	0,21	0,217	0,234	0,299	0,310
Стандартне відхилення	0,059	0,064	0,028	0,026	0,030	0,027

Результати порівняння часу реакції на стимули з множин з трьома та з однією альтернативою стимуляції також підтвердили реалізацію закону Хіка у серії 5 і в чоловічій ($t=11,822$; $p<0,001$), і в жіночій ($t=11,289$; $p<0,001$) підгрупах (див. табл. 2).

Час простої сенсомоторної реакції (серія 1) суттєво не відрізняється від часу реакції на стимул з множини з одним варіантом вибору (серія 5) і у чо-

ловіків, і у жінок. Для середнього часу орієнтування в чоловічій і жіночій підгрупах статистичної відмінності не встановлено. У підгрупах також не встановлено відмінності часу реакції на стимул з множини з трьома варіантами вибору в серії 5 від найменших значень часу реакції на стимул з такої ж множини в серіях 3 та 4 (див. рис.1 і табл. 2).

Завдяки кореляційному аналізу встановлено, що час орієнтування (серія 5) не пов'язаний з часом звичайної сенсомоторної реакції, з часом реакції на стимули з множин з однією та з трьома альтернативами вибору (серії 1 та 5). Значущий зв'язок був встановлений тільки для підгрупи чоловіків по відношенню часу орієнтування та часу реакції вибору в серії 3 ($r=0,376$; $p<0,05$).

Обговорення результатів

В умовах високої невизначеності перспективи майбутнього суб'єкт, зазвичай, виявляє схильність до налаштування на найбільшу множину варіантів можливих змін дійсності, до формування надлишкової інформаційної основи діяльності. Вказана тенденція вочевидь проявилася в результатах дослідження О.О. Конопкіна, в якому розглядалися дії та функціональні стани операторів хімічного виробництва [4]. У цьому дослідженні було встановлено, що в умовах високої невизначеності часу та особливостей змін виробничої ситуації, оператори схильні налаштовуватися на розширену множину варіантів розвитку об'єктивних процесів. Така узагальнена психологічна готовність сприяла значному підвищенню у операторів рівня активації психічних функцій та систем організму, виразному зростанню нервово-психічної напруги. Аналогічно до цього, результати проведеного нами дослідження також показали, що первинною настановою досліджуваних в умовах можливості формування різних варіантів інформаційної основи реагування була настанова на варіант з більш розширеною множиною інформаційних ознак очікуваної ситуації [5].

У задачі “подвійного вибору” за мінімальний час орієнтування (0,05 с) досліджувані підгруп налаштовувалися на реакцію вибору з трьох альтернатив стимуляції. При збільшенні часу на орієнтування настанова на звичайну реакцію стає усе більш виразною (див. рис. 1). В обох підгрупах, незважаючи на перевагу чоловіків над жінками у швидкості звичайної сенсомоторної реакції та реакції вибору (серія 1 та 2), повноцінна зміна настанови з переорієнтацією з множини у три варіанти стимуляції на множину з одним стимулом відбувається практично однаково швидко. За результатами серій 3 та 4 встановлено, що час зміни настанови на дію у підгрупах досліджуваних практично не відрізняється і знаходиться у діапазонах: чоловіки – $0,181 \div 0,241$ с; жінки – $0,183 \div 0,237$ с (загальний діапазон $\approx 0,180 \div 0,240$ с). У задачі “подвійного вибору” з автоматичною зміною часу орієнтування (серія 5) середні значення часу зміни настанови у підгрупах не виходять за межі вказаних діапазонів (див. табл. 2). В аспекті, що розглядається важливими є два моменти. По-перше, середні значення та медіана часу звичайної сенсомоторної реакції в серії 1 практично не відрізняються. По-друге, середній час реакції на стимул з множини з одним варіантом стимуляції у підгрупах у серії 5 статистично не відрізняється від середнього значення часу звичайної сенсомоторної реакції

(серія 1), узятото в якості критерію для автоматичної зміни часу орієнтування в задачі “подвійного вибору”. Таким чином, різні варіанти методики “подвійного вибору” дають ідентичні результати щодо швидкості переорієнтації суб'єкта з одного варіанту настанови та структури дій на інший.

Кореляційний аналіз показав, що час переорієнтування зазвичай не пов'язаний з часом реакції суб'єкта. Окремий факт значущого зв'язку часу орієнтування з часом реакції вибору може розглядатися як підтвердження загального правила і пояснюватися умовами експерименту. В експериментальних умовах чітко регламентуються варіанти зміни ситуації, внаслідок чого формування актуальної настанови під нову ситуацію спрощується до її звичайного вибору. Однак навіть у випадку вказаного спрощення функція вибору не є вирішальною. В умовах реальної діяльності при формуванні актуальної настанови як основи психологічної готовності до екстрених дій завжди є більш або менш виразна невизначеність перспективи майбутнього і необхідність творчого синтезу перцептивної інформації з актуалізованими образами з минулого досвіду. Отримані результати свідчать за те, що в експериментальних умовах формування настанови на екстрені дії такий творчий синтез також є первинним, а необхідні для нього витрати часу є показовими для реалізації відповідної функції.

Слід відмітити, що реалізація функції екстреної зміни настанови та формування психологічної готовності до дії має відношення до організації усєї структури діяльності. Це відноситься і до інформаційної основи з критеріями оцінки результату (попередження випереджувальних натискань, врахування помилок вибору), і до програми дій (наявність або відсутність операцій ідентифікації та вибору), і до цілей (досягнення найвищої швидкості реагування або сполучення найвищої точності та швидкості).

В умовах вирішення реальних задач ефективність функції зміни настанови як функції часової регуляції діяльності, що характеризується темпоральним параметром психологічної готовності до екстрених дій, разом з інформаційною невизначеністю ситуації детермінується низкою інших важливих факторів [2; 5]. До таких факторів слід віднести індивідуальний досвід, мотивацію, функціональні стани, індивідуально-психологічні особливості суб'єкта. Відповідно до цього отриманий в експерименті суттєвий, порівняно з показниками часу реакції, розкид індивідуальних значень часу орієнтування при наявності стійкої мотивації та відсутності втоми у досліджуваних може пов'язуватися з впливом факторів індивідуально-психологічних особливостей та досвіду. Останнім може пояснюватися і відсутність статистично достовірних розбіжностей у часі орієнтування у чоловічій та жіночій підгрупах. Саме визначенню особливостей впливу різноманітних факторів на темпоральний параметр психологічної готовності до екстрених дій і можуть бути присвячені подальші дослідження.

Висновки

1. Темпоральний параметр психологічної готовності до екстрених дій характеризує тривалість зміни інформаційних параметрів психологічної настанови і формування адекватної вимогам задачі структури системи діяльності.

2. На підставі аналізу результатів експериментального використання методики реакції “подвійного вибору” (визначення можливих альтернатив стимулу та вибір стимулу) з автоматичним налагодженням умов експериментальної задачі було встановлено, що середнє значення темпорального параметру психологічної готовності до екстрених дій для підгруп досліджуваних було: чоловіки – 0,184 с; жінки – 0,206 с.

3. Час звичайної сенсомоторної реакції та час реакції вибору (три альтернативи) у чоловічій підгрупі у середньому менше, аніж у жіночій.

4. Індивідуальні значення темпорального параметру психологічної готовності до екстрених дій у підгрупах змінюються у широких межах. Статистично достовірних відмінностей між чоловіками та жінками по величині темпорального параметру не встановлено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бойко Е. И.* Механизмы умственной деятельности. Избранные психологические труды / Бойко Е. И. – М.: МПСИ, Воронеж: НПО «МОДЕК», 2002. – 688 с.
2. *Завалова Н. Д.* Образ в системе психической регуляции деятельности / Завалова Н. Д., Ломов Б. Ф., Пономаренко В. А. – М. : Наука, 1986. – 175с.
3. *Зинченко В. П.* Установка и деятельность: нужна ли парадигма // Бессознательное (The unconscious): Природа, функции методы исследования. Под ред. Ф. В. Бассина, А. С. Прангишвили, А. Е. Шерозия / В. П. Зинченко. – Тбилиси : «Мецниереба», 1978. – С. 133–146.
4. *Конопкин О. А.* Психологические механизмы регуляции деятельности / Конопкин О. А. – М. : Наука, 1980. – 256 с.
5. *Плохих В. В.* Психология временной регуляции деятельности человека: [монография] / Плохих В. В. – Донецк : Ландон XXI, 2011. – 412 с.
6. *Узнадзе Д. Н.* Экспериментальные основы психологии установки / Узнадзе Д. Н. – Тбилиси : Изд. АН Грузинской ССР, 1961. – 211 с.
7. *Чуприкова Н. И.* Время реакций и интеллект: почему они связаны (о дискриминативной способности мозга) / Н. И. Чуприкова // Вопросы психологии. – 1995. – № 4. – С. 65–81.
8. *Шадриков В. Д.* Психологический анализ деятельности как системы / В. Д. Шадриков // Психологический журнал. – 1980. – Т. 1, № 3. – С. 33–46.
9. *Шумилов И. С.* Авиационные происшествия. Причины возникновения и возможности предотвращения / Шумилов И. С. – М. : Изд. МГТУ имени Н. Э. Баумана, 2006. – 384 с.

SPYSOK VYKORYSTANYH DZHEREL

1. *Bojko E. I.* Mehanizmy umstvennoj dejatel'nosti. Izbrannye psihologicheskie trudy / Bojko E. I. – М.: MPSI, Voronezh: NPO «MODEK», 2002. – 688 s.
2. *Zavalova N. D.* Obraz v sisteme psihicheskoj reguljaciji dejatel'nosti / Zavalova N. D., Lomov B. F., Ponomarenko V. A. – М. : Nauka, 1986. – 175s.
3. *Zinchenko V. P.* Ustanovka i dejatel'nost': nuzhna li paradigma // Bessoznatel'noe (The unconscious): Priroda, funkcii metody issledovanija. Pod red. F. V. Bassina, A. S. Prangishvili, A. E. Sherozija / V. P. Zinchenko. – Tbilisi : «Mecniereba», 1978. – S. 133–146.
4. *Konopkin O. A.* Psihologicheskie mehanizmy reguljaciji dejatel'nosti / Konopkin O. A. – М. : Nauka, 1980. – 256 s.

5. *Plohih V. V.* Psihologija vremennoj reguljaciji dejatel'nosti cheloveka: [monografija] / Plohih V. V. – Doneck : Landon XXI, 2011. – 412 s.
6. *Uznadze D. N.* Jeksperimental'nye osnovy psihologii ustanovki / Uznadze D. N. – Tbilisi : Izd. AN Gruzinskoj SSR, 1961. – 211 s.
7. *Chuprikova N. I.* Vremja reakcij i intellekt: pochemu oni svjazany (o diskriminativnoj sposobnosti mozga) / N. I. Chuprikova // Voprosy psihologii. – 1995. – № 4. – S. 65–81.
8. *Shadrikov V. D.* Psihologicheskij analiz dejatel'nosti kak sistemy / V.D. hadrikov // Psihologicheskij zhurnal. – 1980. – T. 1, № 3. – S. 33–46.
9. *Shumilov I. S.* Aviacionnye proisshestvija. Prichiny voznikovenija i vozmozhnosti predotvrashhenija / Shumilov I.S. – M. : Izd. MGTU imeni N.Je. Baumana, 2006. – 384 s.

Plokhikh V. V. TEMPORAL PARAMETER OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR EMERGENCY ACTIONS. Under conditions of intensification of life processes a subject must have aptitude, qualities and abilities of fast reevaluation of a situation, preparing and taking decisions for emergency execution of timely and right actions. Psychic mechanisms, which secure orientation in new conditions, change of informational basis of actions, reorganization of activity system structure, should be attributed to basic functional and operational mechanisms of organization of person's interaction with the environment. Readiness of a person to act in changing conditions is determined by peculiarities of formation and functioning of psychological directive and by corresponding reorganization of activity system. The least period, during which such formation and reorganization take place, can be considered as basic characteristics, as temporal parameter of functions and processes, which secure psychological readiness of a person to solve problems under dynamic conditions of reality. During the experiment people under study were offered to resolve tasks concerning common sensomotor reaction, reaction of choice, reaction of "double choice", based on combination of tasks of common reacting and reactions of choice when warning signals are used. Basing on analysis of results of experimental application of methods of "double choice" reaction with automatic arrangement of experimental task conditions it was found that average value of temporal parameter of psychological readiness for emergency actions for subgroups of people under study was as follows: men – 0,184 sec.; women – 0,206 sec. It was determined that period of common sensomotor reaction and period of choice reaction (three alternatives) in subgroup of men was on the average less than in that of women. It was found that individual values of temporal parameter of psychological readiness for emergency actions in the subgroups widely vary.

Keywords: temporal parameter, emergency action, directive, reaction period, activity system, operational psychic mechanisms.

Отримано: 7.07.2014